

Литвиненко Алла Іванівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри культурології. Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава

Alla Lytvynenko,
Candidate of Art History, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Cultural Studies,
Poltava National Pedagogical University named after VG
Korolenko, Poltava

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІЗУАЛЬНИХ ТЕКСТІВ КУЛЬТУРИ

Анотація: У статті розглянуто явище візуального як особливий засіб осмислення та засвоєння людиною дійсності, з'ясовано сутність поняття «текст культури» й виявлено специфіку його культурологічної інтерпретації, що передбачає побудову комунікативних відносин між текстом культури, його «автором», добою та суб'єктом-інтерпретатором. Встановлено, що інтерпретація тексту культури залежить від часової дистанції першоджерела відносно сучасності й значущості тексту культури для сьогодення; переміщення об'єкта аналізу з однієї культури в іншу; процесів соціальної адаптації — популяризації, масовості, спрощеності. Доведено, що аналіз та інтерпретація візуальних текстів культури — це універсальні механізми тлумачення, що виявляються в усвідомленні та розумінні людиною цінностей культури; це відображений у формах і образах «зовнішній світ», який проживає суб'єкт культури та набуває досвіду взаємодії з ним.

Ключові слова: текст культури; візуальний текст; образ; інтерпретація тексту культури.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Проблеми взаємовідносин культури та людини, характер і способи створення й поширення інформації, форми комунікації в культурі, механізми народження та трансляції сенсу, можливості інтерпретації явищ культури не втрачають своєї актуальності в сучасних соціально-гуманітарних знаннях, попри численні та різнопланові підходи й напрями в науці. Для культурології пошук відповідей на ці питання набуває особливої значущості, оскільки є потреба в рефлексії над ціннісно-нормативними системами в історичному аспекті; створення теоретичних моделей функціонування культури в минулому і теперішньому дає змогу проаналізувати специфіку буття людини в культурі, виявити механізми, що обумовлюють характер її сприйняття та трансляції соціально-культурного досвіду; систематизація способів інтерпретації явищ культури розкриває численні погляди на світ культури та забезпечує розуміння особистісного вибору стра-

тегій соціальної поведінки й особливості повсякденних практик.

Стрімке зростання інтересу до проблем візуального в XXI столітті викликано практиками існування цього феномена в повсякденній, професійній та науковій сферах. Соціально-культурна сутність візуального не лише забезпечує його домінуючий статус у сучасній культурі, а й ототожнюється з універсалією: поза видимою реальністю людина себе не уявляє та не сприймає. Іноді візуальне має нав'язливий характер: реклама, банери не дають змоги не реагувати на них, «чіпляють» око. Хоча схеми, картинки, презентації, демонстраційний матеріал роблять текстову інформацію більш доступною для розуміння (Симбірцева, 2014, с. 34).

Аналіз візуальних практик стає важливим компонентом при інтерпретації тексту культури, надає змогу включити досягнення візуальної антропології та візуальної соціології, розширюючи тим самим можливості розуміння як минулої, так і сучасної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемним питанням змістовних і функціональних особливостей існування тексту культури присвячено праці вітчизняних та закордонних учених, зокрема, Н. Симбірцевої, І. Чудовської-Кандиби, В. Колодія. Комплекс теоретико-методологічних концепцій, що впливають на формування візуалізації, дослідили у своїх працях С. Альперс, М. Баксендолл, Г. Голл, К. Гірц, Х. Гумбрехт, Ж. Діді-Юберман, Дж. Елкінс, О. Кравченко, К. Моксі, Е. Панофські, М. Шапіро та ін. Соціальні аспекти візуальної культури досліджували Б. Гройс, Е. Гомбріх, Р. Краусс, В. Мізіано, М. Протас, О. Роготченко, М. Рослер, Г. Склярєнко, О. Федорук.

Проте можемо констатувати, що на сучасному етапі питання інтерпретації візуального тексту культури є маловивченим і потребує подальшого дослідження й систематизації наукових набутоків.

Мета статті — розкрити сутність феномена візуального в сучасній культурі, охарактеризувати особливості його інтерпретації як тексту культури. Методологія дослідження ґрунтується на фундаментальних принципах історико-культурологічного аналізу. Методологічним ядром дослідження є метод культурологічної інтерпретації, що дав змогу виокремити та систематизувати механізм трансляції ціннісно-сміслового змісту інтерпретації візуальних текстів культури.

Виклад основного матеріалу. Концептом, що уможливило найбільш повно описати культуру в її історичному та актуальному бутті, є поняття «текст культури». У сучасній теорії культури категорія «текст культури» застосовується насамперед як метафора, а не визначена наукова дефініція, задаючи вектор досліджень — інтерпретацію явищ культури в певних історико-культурних контекстах. Проблемним є не лише визначення семантичного ядра поняття, а й виявлення його евристичного потенціалу під час аналізу конкретних явищ культури та культурних практик в історичному й актуальному існуванні.

Розуміння тексту культури межує з розвинутою науковою традицією, що розглядає текст як явище культури. Лінгвісти розглядають текст як сукупність вербальних знаків, що об'єднуються загальним змістом та є цілісним і завершеним висловлюванням, як послідовний виклад інформації, що має такі характерні особливості:

- осмисленість;
- відповідність ситуації (контексту);
- орієнтація (установка) на адресата — те, що забезпечує комунікацію (Rose, 2004, с. 43).

Особливість культурологічного бачення текстів культури в межах окремих культурних епох розкривається в рамках аксіологічного підходу, що дає змогу виявити змістовний компонент тексту культури через категорію «цінність — сенс» як його мінімальну одиницю. Сукупність цінностей дає уявлення про зміст культури та формує світогляд особистості.

Комунікативна природа тексту обумовлює розгляд таких понять, як «автор», «рецепієнт», «адресат», «сенс», «контекст», що в загальному вигляді визначають розуміння тексту як явища культури. Екстраполяція лінгвістичного розуміння вербального тексту на текст культури загалом, з одного боку, визначає коло тем і напрямів наукових досліджень у феноменологічній традиції, але, з іншого — потребує більш чіткого визначення меж поняття та теоретичного аналізу його змістовних аспектів.

Різні позиції науковців, які аналізують тексти культури, свідчать не лише про численність трактувань явищ культури та її окремих періодів, а й підтверджують думку про неоднозначність розуміння та осмислення категорії «текст культури» в умовах ХХ століття. У. Еко у своїх працях відводить головну роль суб'єкту та самому процесу інтерпретації. Думки Р. Барта про нелінійний ланцюг слів, що створює особливий простір, відкритий для інших культурних джерел, посприяли виокремленню робочого поняття «текст культури». Праці Ю. Лотмана стали відправною точкою для окреслення основних функцій тексту культури та характеристики його структурно-семіотичного змісту. Інтерпретація окремих періодів культури, представлена у працях Г. Кнабе, Ж. ле Гоффа, свідчить про можливості вивчення минулого з різних методологічних позицій, підтверджуючи тезу, що текст культури — це «відкрита система», зміст якої актуалізується залежно від часу читання та установок читача (Симбірцева, 2017, с. 78).

Виокремлюють три основні типи трансляції інформації, закладеної в змісті тексту культури: традиційний, індустріальний і постіндустріальний. У процесі їх еволюції визначилися тенденції розвитку візуальних інформаційних та комунікативних технологій. Наприкінці ХХ століття видовищність стає чинником, що впливає на формування сприйняття людиною світу та способів інтерпретації актуального їй тексту культури (Симбірцева, 2017, с. 113).

В умовах індустріального суспільства текст культури трактується як пряме джерело інформації. Прагнення пояснити світ і людину з позицій

раціоналізму призводить, з одного боку, до чіткості формулювання думки, а відповідно й наукового мислення, а з іншого — ускладнюється світ свідомості людини, оскільки сама мова стає абстрактною за своїм характером. Розвиток літературної творчості в різних напрямках відкриває людині нові перспективи та можливості описувати світ і людину, закріплювати знання про них у знаковій формі. Реакція людини на первинні та вторинні знакові системи в культурі стає формою діалогу із часом.

У постіндустріальному суспільстві людина не тільки мислить образами (переважно візуальними), а й активно перекодує писемний текст у систему візуального ряду.

Текст як культурне ціле, що має сутнісні характеристики (комунікативну природу, семіотичний складник, ціннісно-смісловий потенціал, відкритість, наявність автора та адресата), починають аналізувати як культурологічне поняття (Bell, 2003, с. 96).

Візуальний текст — це видима (сприймається оком) структурно-функціональна модель, у якій цінності та норми певної культури мають кодовий характер і представлені у вигляді знаків, символів та образів, взаємопов'язаних між собою різними контекстуальними зв'язками; модель візуально сприйманої реальності будується за суб'єктивним чи об'єктивним принципом за допомогою екстралінгвістичних засобів. Візуальний текст не дає можливості людині ігнорувати його: здебільшого людина приречена на читання візуального тексту. Цей вид тексту вже імпліцитно розрахований на читача особливого типу (Симбірцева, 2013, с. 183).

Візуальний образ можна схарактеризувати як результат відображення людиною предметів та явищ матеріального світу, що безпосередньо належать до зорового сприйняття. Такий елемент зорової інформації представлений єдністю плану сенсу й плану виразу (форми). Сприйняття візуальних образів — результат роботи складної системи, до якої входять зір, мозок, психіка та культура. Останній компонент є заломлюючою лінзою.

Різниця між візуальним і візуалізованим, здавалося б, очевидна. Відмінність другого від першого полягає в тому, що лінгвістичний текст перекодується на систему знаків і символів візуальної культури. Деякі лінгвісти та філологи віддають перевагу застосуванню терміна «креолізований текст».

Візуальне — як операційне поняття та робоча категорія — вийшло за межі мистецтвознавства й історії мистецтва і водночас перестало бути суто

інструментарієм фахівців у медіа-сфері. Поняття «візуальне» легко поширилося серед гуманітарних наук: ним почали активно оперувати культурологи, історики, філософи, соціологи та педагоги.

Аналіз візуальних практик стає важливим компонентом під час інтерпретації тексту культури, який дає змогу долучити досягнення візуальної антропології та візуальної соціології, розширюючи тим самим можливості розуміння сучасної культури.

Аналіз візуального як засобу засвоєння дійсності став популярним у гуманітарних дослідженнях, у яких воно обговорюється та вивчається в різних аспектах і з різних поглядів. Філологи зосередили свою увагу на візуальній метафорі, креолізованому тексті, соціологи — на фотографії як репрезентації реального світу, історики — на візуальних образах як джерелах історичної реальності. Антропологи почали використовувати методи документування візуальної інформації (фото- та відеозйомку) та, спираючись на особливості й технології сприйняття, аналізувати та інтерпретувати візуальні документи (Симбірцева, 2014, с. 36).

У західній науці візуальне розуміється вужче й аналізується як контекстуальне явище. Йдеться про сприйняття та розуміння витворів мистецтва. Для мистецтвознавців очевидним є зв'язок візуального образу з дійсністю та подальше його існування. Аналіз творчості художників здійснюється саме через бачення: художник привласнює простір і візуалізує його в образі, що увібрав не лише особистісні значимі цінності його творця, а й ціннісні орієнтири епохи. Бачення — це активний процес, що спонукає до дії, незважаючи на те, чи активним, чи пасивним є його сприйняття. Його можна схарактеризувати щодо цінностей у парадигмі «чіпляє — не чіпляє». За Р. Арнхеймом, естетичне сприйняття — це активний творчий процес. Зір наділений динамічністю:

якщо скульптура чи картина не виражали б динаміки напруги, то не змогли б достеменно відобразити наше життя. Беручи до уваги тільки обмежену галузь зорового сприйняття, можна сказати, що експресія ґрунтується лише на самій напрузі. Вона вказує на універсальність моделей сил, набутих у результаті життєвого досвіду під час сприйняття конкретних образів: розтягнення та стиснення, узгодженість та суперечність, підйом та падіння, наближення та віддалення (Арнхейм, 1974, с. 385).

«Бачити — означає вірити» — це основний принцип інтерпретації ХХІ століття та принцип,

що став актуальним для побудови діалогу з минулим. Особливо популярними зараз є науково-популярні фільми та фільми-реконструкції, життєписи художників, письменників, композиторів, історії окремих шедеврів. Книжковий формат опинився за межами споживчих інтересів. Рівень довіри до візуального ряду настільки значний, що виникають питання, пов'язані з критеріями оцінки якості, достовірності, правдивості інформації, що транслюється (Чудовська-Кандиба, 2009, с. 71).

Чи можливий діалог в умовах візуальної культури? Культурний текст спершу орієнтований на об'єкт сприйняття. Інтерпретація візуальних образів — це процес від концентрації уваги на змісті тексту до його осмислення на різних рівнях. Без суб'єктивного складника феномен візуального викликав би менше інтересу: механізми та засоби сприйняття можна описати лише в загальних рисах, оскільки культура — це живий механізм, а людина — це всесвіт з її таємницями та загадками. Суб'єктивний чинник не можна прорахувати до мікрон чи звести до схематизму. Візуальне розуміння іманентне сутності людини, оскільки обумовлено психофізіологією. Суб'єкт сприйняття та візуальне зливаються в єдине ціле, водночас відбувається «схоплення», розрізнення та впізнання простору й предметного середовища; дистанція між речовим світом і людиною стирається (Колодій, 2011, с. 114).

Інтерпретація тексту культури потребує особливого критика, який є експертом-істориком, професійно підготовленим інтерпретатором, що володіє тривимірним баченням історико-культурної реальності, широким світоглядом і здатністю активно тлумачити реалії сьогодення в їхньому взаємозв'язку з минулим (Вакер, 2011, с. 44).

Специфічними рисами культурологічної інтерпретації тексту культури та її елементів є:

– здатність долати «кордони» інших наук і дисциплін та об'єднувати притаманні їм методологічні рішення для того, щоб утримувати контури досліджуваного простору;

– наукове бачення, що відкриває цілісне уявлення про культуру та процеси, які в ній відбуваються;

– типологізація як необхідний методичний прийом для уточнення та конкретизації сенсу того чи іншого культурного явища;

– розосередження на нюансах і фактах відносно, наприклад, явищ художньої культури для того, щоб схарактеризувати їх комплексно;

– можливість індивідуалізувати ситуацію, яка може бути науково відрефлексована: суб'єк-

тний початок в аргументації та виборі її способів переважає в гуманітарних дослідженнях.

Механізми інтерпретації й аналізу візуальних і візуалізованих текстів культури можна поділити на дві групи. До першої можна уналежити механізми, які відбуваються стихійно та фрагментарно, але впливають на аудиторію (телебачення, засоби масової інформації, Інтернет). Їхнє існування обумовлено виявом особистісного приватного інтересу та рефлексією. Безконтрольність і доступність способів самовираження особистості відкриває не лише свободу інтерпретації текстів, а й віддзеркалює рівень входження особистості в діалогові відносини з історико-культурними контекстами. До другої групи уналежують механізми, що мають вузько спрямований вплив (громадські організації, установи культури, освіта), системність якого позначається на якості інтерпретації та аналізу текстів культури (рівень професійної інтерпретації). Першочергово закладені цінності та сенс культури не втрачають своєї значимості у процесі інтерпретації тексту культури, а, навпаки, набувають додаткових смислових відтінків.

Культурологічне бачення інтерпретації як універсального механізму читання тексту полягає в тому, що суб'єктові відкривається можливість осягнути сенс історико-культурного явища та тексту культури в його цілісності, реконструювати закладений в нього авторський задум. У процесі такого спілкування розширюються межі первинного тексту, що робить його ще більш доступним для читання й глибинної інтерпретації. Часова дистанція від першоджерела та значущість для сучасності, ідентифікаційний пошук сенсу та реалій у результаті накладання однієї культури на іншу, соціальна адаптація впливають на історичне функціонування тексту культури.

Як бачимо, інтерпретація тексту культури через ціннісно-смисловий складник є важливим етапом процесу сприйняття і трансляції інформації в історичному контексті. Залежно від форм взаємодії людини та реальності змінюється й розуміння людини як суб'єкта культури в філософії, аксіології, культурології. Кожна доба розкривається через цінності, які у своїй сукупності дають змогу прочитати її як текст про відносини людини та світу. Контекст і мова стають початком інтерпретації тексту. Отже, візуальний текст культури можна схарактеризувати як нелінійну послідовність символів, що утворюють цілісне висловлювання суб'єкта про культуру, мають зміст і смислову завершеність та є відображенням сукупного

соціально-культурного досвіду створення й трансляції цінностей культури.

Основним завданням інтерпретатора є подолання дистанції між минулою добою, якій належить текст, та актуальним для інтерпретатора часом. У процесі такої комунікації відбувається трансформація суб'єктом розуміння сенсу: він через розуміння іншого відкриває розуміння самого себе. Тим самим інтерпретатор присвоює текст і стає його сучасником, а текст — його власним.

Можемо виокремити такі важливі етапи процесу розуміння:

- розуміння тексту через розуміння та осмислення самого тексту;
- розуміння багаторівневості самого тексту;
- акцентування на неможливості надати єдино правильне прочитання та розуміння тексту;
- осмислення того, що інтерпретатор сам стає джерелом трансляції нового сенсу (Симбирцева, 2014, с. 47).

Культурологічна інтерпретація як спосіб сприйняття, оцінки та осмислення історичної дійсності сьогодні потрібна тим, у кого чіткі інтереси входять історичний складник.

Висновки. Візуальний текст культури є нелінійною послідовністю символів — цілісне висловлювання суб'єкта про культуру, що має зміст, смислову завершеність та є відображенням сукупного соціально-культурного досвіду створення і трансляції цінностей культури. Глибина осмислення, аналізу та інтерпретації явищ та артефактів культури залежить як від суб'єктивних, так і об'єктивних чинників.

Інтерпретація — це спосіб осягнення сенсу історико-культурного явища та тексту культури, спроба реконструювати авторський задум. Інтерпретація як універсальний механізм відносного відтворення культурного сенсу та ідей часу має низку особливостей, які впливають на існування тексту культури в наступних віках: часова дистанція від першоджерела та значущість для сучасності; переміщення об'єкта аналізу з однієї культури в іншу; соціальна адаптація: популяризація, масовість, спрощеність.

Візуальний текст культури має діалектичну природу: є «продуктом» свого часу та місця, сам здатен через суб'єкта-інтерпретатора «говорити» про цей час і місце. Смислова структура передбачає співвідношення самого тексту культури з глобальним цілим, тобто максимально широким спектром концептуальних зв'язків і значень. Ключова особливість культурологічної інтерпретації полягає в представленні даного зв'язку, характер-

ного для культурного цілого, як органічного, багатогранного та сенсотворчого.

Для інтерпретації важлива інформація, закріплена в самому об'єкті сприйняття, а також інформація, що супроводжує його: близькі та далекі історико-культурні та соціальні контексти. Впродовж часу свого функціонування текст культури може наділитися додатковим сенсом, цінностями або, навпаки, — втрачати їх. Текст культури може трансформуватися та переходити з однієї кодової системи в іншу. Важливою ланкою у прочитанні тексту є суб'єкт сприйняття. Людина — це водночас творець тексту культури та його читач.

Джерела та література

- Симбирцева, Н. А. (2014). Інтерпретація візуального в умовах сучасної культури. *Известия ВГПУ*. №3 (88). С. 33-36.
- Rose, G. (2004). *Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. London : Sage. 287 p.
- Симбирцева, Н. А. (2017). Тексты культуры: специфика интерпретации: дис. ... д. культурологии. Екатеринбург. 361 с.
- Bell, P. (2003). *Content analysis of visual images*. London : Sage. 185 p.
- Симбирцева, Н. А. (2013). Визуальный текст как явление современной культуры. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота. №7 (33). С. 183-185.
- Арнхейм, Р. (1974). *Искусство и визуальное восприятие*. Москва : Прогресс. 392 с.
- Чудовська-Кандиба, І. (2009). *Візуальне у дослідженнях культури*. Київ : Інститут соціології НАНУ. 213 с.
- Колодий, В. В. (2011). Видение и особенности современного визуального опыта. Томск : *Известия Томского политехнического университета*. Т. 318. № 6. С. 114-119.
- Baker, P. (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. New York: Continuum International Publishing Group. 242 p.

References

- Simbirceva, N. A. (2014). Interpretacziya vizualnogo v usloviyakh sovremennoj kultury [Interpretation of the visual in modern culture]. *Izvestiya VGPU*. № 3 (88). S. 33-36 [in russian].
- Rose, G. (2004). *Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. London : Sage. 287 p.
- Simbirceva N. A. (2017). Teksty kultury: spetsyfyka ynterpretatsyy: dys. ... d. kulturolohyy [Texts of culture: the specifics of interpretations: dis. ... d. cultural studies]. Ekaterynburh. 361 s. [in russian].
- Bell, P. (2003). *Content analysis of visual images*. London : Sage. 185 r.
- Simbirceva N. A. (2013). Vizualnyj tekst kak yavlenie sovremennoj kultury. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie [Visual text as a phenomenon of modern culture. Historical, philosophical, political, and legal sciences, cultural studies, and art history]. *Voprosy teorii i praktiki*. Tambov : Gramota. №7 (33). S. 183-185 [in russian].
- Arnkhajm, R. (1974). *Iskusstvo i vizualnoe vospriyatie* [Art and visual perception]. Moskva : Progress. 392 s. [in russian].

Chudovska-Kandyba, I. (2009). *Vizualne u doslidzhenniakh kultury* [Visually in previous cultures]. Kyiv : Instytut sotsiologhii NANU. 213 s. [in Ukrainian].

Kolodij, V. V. (2011). *Videnie i osobennosti sovremennogo vizualnogo opyta* [Vision and features of modern visual

experience]. Tomsk : Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta. T. 318. № 6. S. 114-119 [in russian].

Baker, P. (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. New York: Continuum International Publishing Group. 242 p.

Alla Lytvynenko

Analysis and interpretation of visual texts of culture

Abstract. The article discusses the phenomenon of the visual as a special means of human reflection and comprehension of the reality, examines the essence of the concept of «the text of culture» and explores the specifics of its culturological interpretation, which is based on building communicative relations between a text of culture, its «author», the current era and the interpreter. It argues that the interpretation of a text of culture depends on the remoteness in time of the original source from nowadays, the importance of the text of culture for the present day; whether the object under study was transposed from one culture to another; and whether it went through processes of social adaptation, such as popularization, mass acceptance and simplification. It is proved that the analysis and interpretation of visual texts of culture are universal mechanisms of comprehension, which are manifested in the appreciation by humans of cultural values; it is through these forms and images that a subject of culture lives through and interacts with the outside world.

Keywords: text of culture; visual text; image; interpretation of the text of culture.